Так, у цій баладі у дещо неочікуваний спосіб подається оптимістичний фінал, не типовий загалом для баладного тексту.

Вище нами було наведено широкий і розмаїтий матеріал, що дозволяє проілюструвати на конкретних прикладах текстів балад регіону, специфіку побутування мотивів отруєння, жертвування і прокляття в них.

REFERENCES:

1. Blgarska narodna poezija i proza v sedem toma (1982). Tom IV: Narodni baladi. Sostavitel Stojanka Bojadzhieva, 800 p. (in Bug.)
2. Delić S. (2011) Silva Hispanica. Komparativna studija o žanru balade u modernoj hrvatskoj i španjolskoj usmenoj tradiciji, p. 121. (in Croat.)
3. Jovanović B. (2013) Srpske narodne lirske pesme i balade, 150 s.
4. Popova F. (1990) Makedonskata narodna balada, 200 c. (in Maced.)
5. Serbska narodna poezija (1955), p. 347. (in Ukr.)
6. 60 najljepših balada Bošnjaka (2002), p. 600. (in Bosn.)

Моторний А.

к.ф.н., доц., Національний університет «Львівська політехніка» (Україна)

Motorny A.

PhD., Associate Professor, Lviv polytechnic National university (Ukraine)

ПИТАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ У ЧЕСЬКОМУ КУЛЬТУРНОМУ КОНТЕКСТІ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ В ОЦІНЦІ З. ҐЕНІК-БЕРЕЗОВСЬКОЇ (СЛІДАМИ ОДНОГО ЛИСТА)

ISSUES OF UKRAINIAN LITERATURE IN THE CZECH CULTURAL CONTEXT OF THE INTERWAR PERIOD AS ASSESSED BY Z. GENYK-BEREZOVSKA (IN TRACES OF ONE LETTER)

Висвітлюється тема, пов'язана з питаннями української літератури у чеському культурному контексті (міжвоєнний період) в оцінці дослідниці З. Генік-Березовської (1928-1990).

Ключові слова: *Генік-Березовська, українсько-чеські культурні зв'язки, пролетарське мистецтво.*

The article introduces the previously unpublished letter of the Czech literary critic Zinaida Genik-Berezovska (1928-1990), addressed to the professor of the Lviv University Volodymyr Motorny (1929-2015). The document, consisting of twelve interconnected paragraphs, dated June 29, 1983, covers a topic related to issues of Ukrainian literature in the Czech cultural context (interwar period).

It is suggested that this letter, as well as the drafts of V. Motorny's comments attached to it, could form the basis of a large four-year research paper "Ukrainian-Czechoslovak Literature Relations of the 20-30th years" (by Z. Henik -Berezovska, V. Motorny, H. Sivachenko), included in the multivolume edition of "Ukrainian Literature in the Slavic and World Context".

The text of the letter was offered to the attention of readers without changes, with full preservation of its author's features.

Key words: *Z. Henyk-Berezovska, Ukrainian-Czech cultural Relations, proletarian art.*

У приватному архіві львівського славіста, професора університету імені Івана Франка Володимира Моторного (1929 – 2015) зберігається датований 29 червня 1983 року рукописний лист, адресований йому Зінаїдою (Зіною) Генік-Березовською (Genyk-Berezovská Zinaida, 1928 – 1990) – чеською україністкою, авторкою численних наукових студій, присвячених українській літературі та українсько-чеським культурним взаєминам. Власне, цей цікавий документ не можна назвати листом у звичному розумінні цього слова, оскільки він, за винятком короткого вступного та прикінцевого абзаців особистого характеру, є по суті узагальненим аналізом того, що сама авторка назвала «питаннями української літератури у чеському культурному контексті 20-30-их років».

Ім'я З. Генік-Березовської добре відоме українським дослідникам. Про її невтомну наукову діяльність писали, зокрема, М. Коцюбинська (1931 – 2011), Г. Сиваченко та ін., а у 1987 році авторський колектив у складі З. Генік-Березовської, В. Моторного та Г. Сиваченко опублікував у ґрунтовному багатотомному науковому дослідженні «Українська література в загальнослов'янському і світовому літературному контексті» статтю під назвою «Українсько-чехословацькі літературні взаємини 20-30-их років» [Motornyi...].

Виходячи з умовної назви, запропонованої З. Генік-Березовською, тема, порушена у згаданому листі, стосується, зрозуміло, дещо іншого аспекту цієї проблеми. Основна частина листа поділена на дванадцять пунктів. Побудова матеріалу у ньому (особливо, починаючи від п. 8 і далі) свідчить про те, що авторка та її український адресат готували наукову публікацію. Підтвердженням цього є й прикріплені до листа чернетки, зроблені вже В. Моторним. Сьогодні важко визначити, чи це мала бути окрема наукова розвідка, чи йшлося про початковий етап підготовки розділу до вищезгаданого дослідження, яке побачило світ через чотири роки після написання листа. Так чи інакше, але наукова «кухня» З. Генік-Березовської є, безумовно, цікавою сама по собі, тому нижче ми наводимо текст вже згаданих дванадцяти пунктів без змін, з повним збереженням його авторських особливостей.

1. Якщо ставимо питання про укр[аїнську] літературу в чеському контексті, то маймо на увазі, що це щось трохи інше, ніж прями т. зв. бінарні зв'язки українсько-чеські і чесько-українські. Окремі факти цих зв'язків (чеське видання Тичини, чеські «Вершники» Яновського і т. д.) важливим способом наче доповнюють загальні тенденції даної національної літератури (в нашому випадку чеської), але для її характеру, прямування і загальної атмосфери вони звичайно не є визначальними.

2. Якщо маймо на увазі контекст, то швидше думаймо про загальну ситуацію в європейських літературах в певну епоху і про те, як дана нац[іональна] література включається в окремі культурні течії, чим вона

доповнює їх загальний образ. Тут не йдеться про впливи, наслідування чи навіть якесь пряме списування але про необхідність розв'язувати (підкреслено З. Г.-Б.) своїм власним своєрідним способом подібні завдання і проблеми епохи. Після цього можна визначити специфічні відмінні риси цих прямувань але побачити рівночасно і спільність, чи подібність, яка часом буває – а в нашому випадку таки була – досить значна.

3. А тепер конкретно. І чеська і українська літератури виявили цю спільність зокрема після першої світ[ової] війни й Жовт[невої] революції: йшлося про подібне звучання загальноєвропейської тенденції в літературі, яка була реакцією на воєнну катастрофу і принесла кризу та до великої міри навіть упадок індивідуалізму (підкреслено З. Г.-Б.). Війна і революція була для української і для чеської літератури (з тим, що на чеську все-таки більше діяла війна) найсильнішим пережиттям, пережиттям можна сказати вирішальним. Досі в літературі, саме особливо в чеській, домінували почуття виключної одиниці. Війна навчила поетів, що життя, зовсім звичайне життя – це чудо, яке можна врятувати тільки гуртом, у великому колективі. На перший план висунулося не «я», але «ми». І хоч поезія (головно чеська) на протязі 20-их років перейшла різними метаморфозами, до передвоєнного індивідуалізму не повернулася вже ніколи. Питання колективізму в українській літерат[урі] були подібні і ставилися ще гостріше. Блакитний: «Колективність – антитеза індивідуальності. Колективістичність протиставиться індивідуальності, як певній філософічній школі». Війна і атмосфера соціальної революції настільки переконували майже кожного автора, що ставали в їх світогляді і відчуттях чимось елементарно органічним.

4. Так тоді народилася пролетарська поезія. Ані в Чехії, ані, мабуть, на Україні вона не являлася в літературі як естетичний переворот. Її пафос був моральний, це була поезія ідеї, котра хоче служити. Тому й найпопулярнішим поетом на Україні стає Їржі Волькер, яким захопився зокрема Ірчан, Масляк і Павлюк; адже це він в рамках загального соціально-морального ідеалу знаходив найбільш переконливу і найбільш

репрезентативну форму, яка повністю відповідала їхнім уявленням про характер і рівень пролетарського мистецтва. Крім цього, в першій пол[овині] 20-их років діяли на Західній Україні традиції тих чесько-укр[аїнських] взаємин, які тут раніше розвивалися під знаком спільної долі в австрійській монархії. З Зах[ідної] України перейшов Волькер і до радянської, а Ірчан своєрідним способом увійшов в чеській літературний процес, як один із небагатьох українських пролетарських письменників. А ще одна спільна нитка, яка в'яже українську і чеську літературу 20-их років: в Чехії пролетарська поезія до певної міри продовжує (...) цивілізаційну поезію С. К. Ноймана, але рівночасно також на патетичний вірш Еміля Вергарна, поета промислового міста і соціально-визвольних ідей. Чи ж дивно, що зразу після Жовт[невої] рев[олюції] з'явилася велика кількість укр[аїнських] перекладів з Вергарна? Їх дух перегукується з духом досконалих чеських перекладів, автором яких був Індржіх Горжейші, один з перших чеських пролет[арських] поетів. Подібні риси українського і чесь[кого] літ[ературного] контексту полягають головним чином у захопленні містом. Сосюра: «Гляньте, який історичний процес розгортається перед нами і творяться великоміські гігантські середовища з людським муравлінням... Тисячі світел ліхтарів, море реклам перемінюють наші вулиці у феєрії». Тільки українська література в додаток до цього хоче надати мистецтву рис якоїсь космічності і бачити мистецтво майбутнього як «колосальний перклик етапів і епох, як велику драму, де дієвими особами будуть: трубадурська лірика й Вергарн, пісні Оссіана й поеми Маяковського; Манфред і Фавст, Кобзар і Ередія». Хоч ці висловлювання були висказані аж у другій половині 20-их років, вони кореспондують з настроями, які запанували в літературі вже раніше.

5. Після 1924 р. чеські пролетар[ські] поети, які йшли разом з Волькером, після його смерті начеб відчували, що їх художнє обличчя чимось відрізняється від нього. Чеські поети приходять з гаслами поетизму, прокламують поезію, як прекрасну гру. Поезія на їхню думку відбиває світ, який має свою неповторну красу, недивлячись на соціальні

нещастя доби (ще й сьогодні видає Сейферт свої спогади про тодішній час під назвою *Všecky krásy světa* і збірку нових віршів під назвою *Deštník z Piccadilly*) – поетика титулів 20-их років, як натяк на тодішні почуття і поняття, якими поети тоді жили. Вони (ліві чеські поети) не покидають соціалізму. «Поетисти» в організації «Деветсїл» залишаються вірними революційній ідеї, але доказують, що саме тим, що перетворюють поезію в прекрасну гру, вони пролетаріатові дають більше, ніж давала йому пролетарська поезія. А чи цій думці подивугідно не відповідають слова Сосюри, який говорить про музичний принцип літературного мистецтва, яке «не може бути чимось другим, тільки музикою... Мистецтво є й було грою. Таким воно стане і для пролетаріату... Його око мусить бачити щось легке, вабливе й мрійне після важкого ритму праці...» Новочасна анакреонтика? Що ж? Чи ж вона вже так не гідна пролетаріату? Традиція великих міських міцних конструкцій, краса залізобетону та естетика новітніх машин і лабораторій не в усіх поетів знаходить постійний захоплений відгук. Як у чеській, так і в укр[аїнській] літ[ературі]. Чи ж не висловлює це відчуття напр[иклад] Рильский: «Гомункулом не замінить людини, хоч вірю в міць і творчий дух реторт». Або: «Звичайно про Довейка і Домейка // Тепер пишуть – то був би кепський тон. // Тепер на місце квітки й соловейка // Звитязно стали криця та бетон». [...] (*позначка пропуску* З. Г.-Б.) Та чую небезпеку і з бетоном, // що стане він, а може й став шаблоном (Чумаки 1923).

6. Якщо, отже взяти до уваги всі окремі згадані моменти, які відносяться до спільності прямування чеської і україн[ської] літератури, то можемо закінчити цей відступ словами Б. Вацлавка, що ними він підкреслив багатство спільних рис у тодішньому розвитку окремих національних літератур, які (ці риси) впливали на характер літературного контексту, про який нам і йдеться: «*Ve všech zemích se mluvilo společnou řečí*» (*Z mládí brněnské kulturní levice. Index, 1937, č. 10*). Нехай ця «мова» не зачіпала всіх проблем і всіх художніх і ідейних ліній (бо ж зрештою в цілому кожна літер[атура] розвивається

за законами логіки власних фактів), але спільність певних літ[ературних] і культ[урних] принципів тут була і не тільки в чехів і українців. Вона відтворювала ширший європейський контекст.

7. Якими конкретними явищами, отже, вписувалася українська стихія в міжвоєнному періоді у загальний образ чеської культури? Тут треба сказати, що революція зрушила традиційне розуміння Росії і слов'янської ідеї. Традиційний зв'язок з нею і ставлення до неї почало переоцінюватися на основі марксистського світогляду. Нема сумніву, що спочатку тут існували окремі переклади з російської поезії та інформації про виникнення пролетарської культури, які подавалися з російських журналів, але незабаром з'явилося і пізнання, що в Союзі родиться і література, живопис і музика у ряді народів і народностей та що випрацювати образ хоча б тільки одного мистецтва не тільки в Росії, на Україні і в Білорусії, але і в кавказьких, поволжських і азійських народів, вимагає довгої праці. Тому в Чехії, зокрема в ліво орієнтованої інтелігенції витворилося свідоме, але водночас органічно мимовільне стремління при освоєнні культурних цінностей, що до Чехії приходили з СССР. Ця мимовільність була дана традицією. Літератури, які й раніше були для чехів далекі, невідомі й екзотичні, не проникли сюди ані в міжвоєнному часі. За те літературам, які тут «задомарилися» в минулому (19 ст.) і мали «слов'янську» традицію знаходять тут у своєму новому вигляді новий відгук, трансформований потребами чеської лівої інтелігенції і на яку так сильно вплинула Вел[ика] Жовт[нева] Рев[олюція]. У зв'язку з україн[ською] літ[ературою] в Чехії витворилася специфічна ситуація. Народження Чехословацької держави в 1918 р. принесло прилучення Закарпаття і так виникли нові умови для чесько-укр[аїнських] культур[них] зв'язків. (Тут про твори Ольбрахта, Ноймана, Чапка, Гартла, про фільм Ольбрахта і Ванчури «Marijka-pevěrnice») (взято в дужки З. Г.-Б.). В них не йдеться, звичайно, про зв'язок з укр[аїнською] літературою, але про зв'язок з україн[ською] стихією (підкреслено З. Г.-Б.), яка в чес[ьке] літ[ературне] життя проникла саме посередництвом Закарпаття.

8. Закарпаття не було єдиним фактором, який чесько-укр[аїнським] зв'язкам надавав специфічної тональності. Ще тут була західно-укр[аїнська] пролет[арська] літ[ература], яка виникла трохи пізніше, ніж чеська, але мала з нею велику програмну подібність. Волькер став критерієм при оцінці чесь[кої] поезії (точку зору Неймана* обстоює Павлюк – «Нова чеська поезія», Вапліте 2, 1927, ст. 171-179; 3, 1927, ст. 179-187; точку зору чесь[кого] поетизму обстоює до певної міри Ф.Вейскопф «Про нову чеську літературу», Життя й революція, 6, 1927, ст. 380). Далі про Волькера: Ф. Гец «Перша річниця смерті Юрія Волькера», Культура, 2, 1927; Ї. Волькер Пролетарське мистецтво, Культура. Зверталися не тільки до спадщини Волькера, але й до творчості Йозефа Гори – Josef Hora «Сьогодні чеської літератури», Молодняк, 12, 1927. Зв'язок вже згаданих Масляка, Павлюка та Ірчана з Прагою. Ірчан презентував свої оповідання в чесь[кій] пресі, його драми ставилися на сценах чеських робітничих драм[атичних] гуртків. Інтерес до його творчості був тільки «добовий» (= dobový), але мав свою специфіч[ну] причину (З'ясувати її. Навести М. Irčan Smrt Asuára, Rudé právo, 2.6 a 9.6. 1929; Uzená ryba, Červanky, 2.9.1929, Oaza, R P** 13, 19, 21, 24, 25 června 1930).

9. Як в Чехії сприймалася радян[ська] літ[ературна] Україна? Що про неї знали, як її бачили? Роль часопису Nové Rusko. Роль Неедлого у пізнаванні укр[аїнської] культури. Перші особисті зустрічі (Тичина, Поліщук, Досвітній – Неедлий, Гора, Броніслав, Майєрова, Матезіус). Найвизначнішим фактом у пізнав[анні] суч[асної] укр[аїнської] поезії: вибране Тичини, Вітер з України, 1927. Характеристика Тичини, яку дав Ї. Гора (J. Hora Běloruští spisovatele v Praze, Kmen, roč. I, č.10, str. 235). Дальші зустрічі – Кулик, Курбас, Микитенко, Підмогильний. Питання перекладу – перешкоди – новий словник – нова поетика.

* Транскрипція прізвища С. К. Неймана авторкою листа наводиться також як Нойман.

** R P (тут і далі) – Rudé právo.

10. Роль Довженка в чеському фільмі і чеська полеміка про нього (... Alexandr Dovženko v Praze, R P, 3.7.1930, ст. 6 ... Dovženkova Země, R P, 18.1. 1931. Lubomír Linhart. Řijnova revoluce a sovětský film u nás. Velká Řijnová soc[ialistická] revoluce v dějinách a kultuře Československa, Praha, 1958, ст. 294); Lub. Linhart. Alexandr Dovženko přijíždí do Prahy. Tvorba, 26.6.1930; Alexandr Dovženko o své metodě tvoření filmu. Tvorba 10.7.1930, ст. 429 ... Režisér Dovženko v Praze. Lidové noviny, 11.7.1930, ст. 11; O ohlasu Dovženkovy Země, R P, 27.1.1931; Jaroslav Černý - Lubomír Linhart. Biologický film o třídním boji. Tvorba, č 36 1931, ст. 45). Тут розвести, чому саме Довженко став у повному розумінні центром уваги – була це, безперечно, передусім якість його праці, але і ще щось іншого і причина лежала в розумінні самої суті фільмового мистецтва – фільм зайняв місце дотеперішнього народ[ного] мистецтва; раніше фантазію народу розбуджували казки і легенди, тепер має цю функцію фільм – народжується нова візуальна культура – ясний життєвий реалізм.

11. Реакція на фільм Довженка і на його відвідини в Празі замикають один етап культурних взаємин чесько-українських. Тим часом, як у 20-і роки ці взаємини сприймаються в основному як літературні і художні (не забуваймо й про невеличку монографію К. Тейге про Архипенка – Publikace Devětsilu, č. 2, Praha 1923), у 30-их роках це сприймання має виразний політичний підтекст. Однак, як літературний здобуток Яновського «Вершники». Яновський в оцінці чеської марксистичної критики – Б. Вацлавек. Історія Загибелі ескадри, зв'язок з Чапковою Білою хворобою. Мотивація політична (статті: Rozdíl mezi potleskem chudých a bohatých. František Lander ještě o zákazu Zkázy eskadry, R P, 5.3.1927, s. 4. J. Fučík: Tady máte páni demokraté definici, R P, 10.2.1937, s. 4. J. Fučík: Cesta je jasná, páni demokraté. Po Kornejčukovi na radě Čapek, R P, 19.2.1937, s. 6; Kurt Konrad Zkáza eskadry a demokracie, Haló noviny, č. 33, 1937, ст. 1-2).

12. Роль чеської міжвоєнної славістики в оцінці укр[аїнської] літератури (Махал, Ф. Вольман, Ї. Горак). Це теж важливий компонент питання української культури в чеському контексті.

Висновки – оцінка обсягу і місця укр[аїнської] поезії, прози, драми (ще Платон Кречет) в чеському культ[урному] житті (ще І. Ле Роман міжгір'я).

... Є ще ряд питань: звичайно, я тут не навела повної бібліографії, бо при дефінітивній обробці треба буде щось відняти, чи навпаки додати. Наприклад треба було б навести, що були в нас тут рецензії на радянські журнали Вапліте, Нова генерація, Життя й революція, що була оцінка книжки Яшека і Лейтеса Десять років української літератури. Далі треба мати на увазі, що в міжвоєнному періоді видавалася ще й україн[ська] класика – головню Стефаник, Яцків і Коцюбинський. Це теж мало свій специфічний аромат – якесь догасання інтересів ...і т. п. А що з Винниченком? Тут його виходило теж досить багато.

8 серпня 1983 року З. Генік-Березовська написала В. Моторному ще одного листа, який нею самою був названий доповненням до попереднього, хоча стосувався більш вузької проблематики – відображення в чеській літературі міжвоєнного періоду теми Закарпаття (Підкарпатської Русі). Попри те, що це питання неодноразово висвітлювалось у численних наукових розвідках як в Україні, так і за її межами, вважаємо, що точка зору відомої чеської дослідниці заслуговує у майбутньому на окрему публікацію.

REFERENCES:

1. Motorny V., Syvachenko H., Henyk-Berezovska Z. Ukrayinsko-Czechoslovakci literaturni vzajemny 20-30 rokiv. Ukrajinska literatura v zahalnoslovyanskomu i svitovomu konteksti. vol. 2, no.1. – pp. 106-135 (in Ukr.).

Моторний О.

к.ф.н., доц., Львівський національний університет імені Івана Франка

Motornyy O.

PhD, assistant professor, Lviv Ivan Franko National University (Ukraine)

ПРОСТІР ТА ЧАС У ПОЕЗІЇ ІВАНА ВЕРНІША